

СЛОБОДАН МАНДИЋ

ПРЕНАТАЛНЕ СЛИКЕ

ГОДИНА НУЛТА

1.

Стигла историја, дочека нас резак усклик, који ће нас пратити као неумесна пошалица на рачун наших епских предака; којим је запечаћен наш први дан у новом завичају.

Дуг и отегнут писак локомотиве, неколико пута поновљен као за радостан поздрав, али права потврда да смо доспели био је громки повик Максима Кундачине, који је већ искочио и ходао између колосека, шљунак му шкрипао под чизмама: Народе, стигли смо! Проструја језа; била је већ мркла ноћ, не види се где смо то стигли, ни прст пред оком од обећаног Баната, али председнику комисије за колонизацију се морало веровати. Пред нас стаде железничар с фењером у руци, и повика некоме: Шефе, стигла је! (Ни он, нити ми, нико још није знао да смо грешком овде искрцани.)

Ко је још видео да та дама долази сточним фургонима, дизао је шеф Иван фењер изнад нас: на левој чизма, на десној опанак, из ува сламка; ово је сувише историје отправниче, одсецао је, сећа се Радован Медо, у том часу још од купања зрењанинског ошамућен.

У име већ пристиглих и смештених Билећана поздрави нас људе-скара, па се загрли и изљуби с Максимом. Брате Кундачина, не замерите, стигли сте дан раније: по нашим подацима ви сте још у Винковцима; сад се нема куд, прострите поњаве по праговима између шина и лезите, жене и нејач нека остану у вагонима: сутра ћемо гледати како даље!

Зар на шинама, друже Петко, припитује Милош у неверици.

И ми смо тако, и Невесињци кад су пристигли: таква вам је прва ноћ у Банату, она свима попут крштења следује. Још ову претурите, свануће оно ради чега сте преко света секали! Сломљени од пута, од купања у зрењанинском купатилу, од свашта, зачас и поспасмо.

Сви осим једнога.

У војнички шињел огрнут, сву ноћ је преседео.

Као на стражи.

И причао нешто уснулом народу.

Гласом певљивим, као поп кад чате, над нама је везао.

Каквог смо га оставили кад смо у сан падали, каквог смо га у свитање затекли.

Седи на пању, и пуши.

А у цик зоре, дигла се граја, жене се дозивају, нејач пишти, козе мекећу, краве ричу, Дадов дорат рже, керови лају, да Бог сачува: помутња и врева какву ниси видео (сем донекле у збегу у Сомини); врвез само нараста. Нико не зна где смо, ни шта даље, не може ни макац од свих других; запреге стигле, да нас некуд развезу, и сви се гурају да се испну, само да са станице оду.

Челјаде свашта издур, пас не може; Ристов Ђеро, све му се смантало, забуњен, утекао из те вреве, и седамнаестог дана на прагу оне куће у Дулићима остављене, освануо. Милева се расплакала кад га видела, донела му чанак млека, посркао, кажу и руку јој лизнуо, и угинуо. Одатле пронели, извукли изреку, чим им нешто у Банату зашкрипи, а бивало је ваздан шта: паметнији је Ђеро од нас! Максим и твој отац се приштили: од вас јесте, слободно! Ако се пашче разочарало, човек не сме, њему то не приличи! Пљуни ти у шаке, брајко, разочарење се на зној изгони!

[Пре стижања у Сечањ, историја је била распоређена у Бачки Јарак, али Гачани то глат одбише, дигли џеву до неба: Какав Јарак, друже пуковниче, зар ми, борци од првог дана, са Сутјеске и Гата (није ли славни Коча објавио да је битка на Гату била најтежа у читавом енобеу), па с нама буп, у Јарак! Ни у какав Јарак нећемо, нека је и по стотину пута бачки! (Од старина смо изоштреног слуха, на реч муханати.) Добро, слеже раменима Бајалица, и истом прекартира Граховљане у Јарак, наше на румунску границу. Тамо су вам Билећани и Невесињци, саопшти додатак, као за утеху. Тако већ може, кликнуше кнезови, с нашим комшијама и браћом! Одбацисмо капију Новог Сада као опушак.]

(Да су је њихвајили, како би се онда нас двоје нацили? Морало би се некако угодити, кажем, њи би дошла код родбине у Јарак, или ја

у Сарчу, код неке шейке, свакако бисмо се срели. Ипак, овако је исјало сијурније.)

Тада смо још били на окују, као једна фамилија, њосле смо се расјали. И мене је држала, и окивала, истиа њриврженоси, зајшо сам у истиом окружењу осјао (иако је било цимања, нудило да се са сијудија у мејројоли зајослим; доцније, макар и у њаланци): хїео сам од своје воље да у Банайу осїанем, а онда је неосейно ѡресїало биши како је било: ѡсувраїшо се дојучерацњи свеї: свако за се ѡраву ѡсе, објавио Максим Кундачина ѡришїећи мої заїањеної оца.

Грешка: залутала партија Гачана, требало је да се искрца у Сарчи, само једну станицу раније. У Сечњу се већ беху Билећани разбашили, недељу дана за њима нагрнуше Невесињци, по шупама и таванима се простреше, нама остале штале, котарке, крмедари и, срамота је и помињати, кокошињци, пуни невидљивих ушију и других ужаса. Опет зла година натерала орла; данима смо трпели, све неће ли бити боље, а кад се виде да се ништа не поправља, пуче да смо заборављени, онда се згранусмо: депешу отпремисмо Бајалици. Дошао пуковник, утегнут, у униформи, заблистао међу дроњцима. Шта је ово, браћо Гачани; какав је сад белај! До грла дошло, видиш и сам у какав си нас кокошар спратио! Нисам ја, сами сте у кокошке забасали; фино сам вас из Новог Сада, када сте оно пљуцнули на Бачки Јарак, упутио у Сарчу, а ви заглавињали у Сечањ. Писало вам је лепо на упутници, одсеца пуковник. Мрак јој слова изио, слеже раменима твој стрикан.

Након посне две седмице, теглиле су се као циганска година, главна партија Гачана (једна мања је већ била у Међу, на румунску границу распоређена, друга с Косова по Јаши разбацана) сада у Сарчу, као на поправном, све с коња на магарца падајући, запрегама дотаљига, каже Медо.

А у Сарчи бирташ Сима представу приређује: У нашу горњу половину села, браћо драга, долазе космати и брадати, дивљи брђани! Прво што питају, има ли кога да је с окупатором сарађивао; и не причају, цев потежу. Ма само да преживимо прву годину, после ће бити некако!

Мештане растерао, по пољу да се крију.

Чим су прве запреге у село ушле, неко потпали камару сламе на улици, пламен весело поскочи као да је само нас чекао, око ватре коло хватамо: хојха! Да нам ново место окади и освешта, ганга одјекује, селом се разлеже.

Све се разбежало, по пет дана се мештани крили у кукурузима и по виноградима на Тамишу.

Због те ваше песме, говорили су; тако нешто никада нисмо чули!
Ни сањали да је то певанија.

Тако је њосћављена сцена за нац̄ сусрећ̄; ост̄ало је само да се њојавимо, и лаћано за њећа дорасћемо.

То је лудо, мисли она, видећ̄и у великом ист̄оријском нараћиву своју малу њојединачну ѡричу.

Није лудо, одвраћам, делови нац̄них малих њовесћ̄и су расућ̄и у оним крујним, ѡакорећ̄и ѡроућ̄ани; може бић̄и и комично, није лудо: и мали има судбину као и велики.

Посмаћрамо раћање ѡриче; како она наст̄аје.

Друћим речима: може ли налажење двоје људи бић̄и неизбежно, оних двоје који се наћ̄у; или бар изљедат̄и како је неминовно.

Уост̄алом, нисмо ми ни мали; са свако двоје свей̄ изнова ѡочиње. Тако нам је, нама двома, већ̄ обезбеђена близина, у Сарчи, да се сусрећ̄немо, и ѡре нећ̄о ц̄ћ̄о смо заћ̄лакали на свей̄у.

2.

Ми нисмо одавде!

Погаћала ме реченица пуна nelaгоде коју сам од старих запамтио када сам почео да разабирам о чему говоре; вероватно ме најежио њен тон, то што сами признајемо оно што нам мештани (са којима се иначе у мало чему слажемо) свакодневно пребацују. А на реченице, чак и поједине речи, били смо прилично осетљиви, сви изузев глувог Лазара.

Из ове је ударала студен, осећало се како је реч о нашој привремености овде, као да ћемо једног дана, са завежљајем о рамену, некуд кренути.

При томе, тиштало ме што се проглашава да сам роћен у тућини, иако су овде биоскоп, игралиште на пашњаку, Швапско гробље, сеоска читаоница, Тамиш, станица, пруга; све зборна места због којих једва чекаш да из куће излетиш.

После су је простопроширивали и ублажавали: нисмо баш сасвим из Сарче. Као да овде само станујемо; када ћемо почети да живимо, нисам имао никога кога бих смео то да припитам.

Разумео сам, и даље остајемо из Херцеговине, а онај уметак, проблематична, недокуцана реч сасвим, ваљда значи да смо се у мећувремену на ово, на сав Банат, унеколико привикли, без обзира што је то само равница пукла до у бескрај, без икаквог узвишења на видику; али истовремено ми је зазвучало и као да смо се сви заједно још више удаљили од Херцеговине, и да је непрестано напуштамо [више се ни за дугих јесењих и зимских ноћ̄и стари завичај онако учестано као некад не спомиње (тема су постајали откуп, кукуруз

у Речају, житар, нови возни ред, надлажење Тамиша, слинавка, рад на вршалици, уши под прозором и друге кованице), као да су Манита Гора, Засеље, Сомина, с нашим бркатим прецима одједном престали да постоје].

Нисмо и никада нећемо бити, одсецао би отац потом, пошто га сколесажу и са свих страна притисну тегобе нашег доба; које су, мислим да им се чинило, овдашњег порекла, да избијају из банатске црнице и овог неба: сејемо по прашини, жањемо по блату. (Прве године стари уместо пасуља посејао сирак у кукурузу па спао с ногу коров требећи, друге му неко отерао сено које је таман садео у навилке: мора да је грешком, тешио га брат Сава, ко би се усудио да у тебе царне; а када му је, ноћ уочи жетве, град смлатио жито, вриснуо је до плафона: ово је намерно, против мене уперено, откако смо дошли мене нишани и гађа!) Могуће да га је, помишљао сам, додатно приштила и она погрдна реч дођоши, којом су нас поједини мештани повремено чашћавали (као да им је, ту и тамо, бивало доста и нас). Звучало ми је као да је отац огорчен и спреман да нас подигне и колико сутра некуд крене; стрепео сам, имао сам већ својих снова, а још нисам знао како је наш останак овде био предоређен и закован.

Али био је он и одавде, морао је помало и мештанин постати; како бисмо се иначе нас двоје нашли: све је то било део твога и мог пута, негде већ зацртаног (ни они га нису могли избећи).

3.

Цигло седам димова!

Старац седи, тегли из луле, сумира шта се постигло доласком у Банат.

Како смо се расули по Бечкереку, Ујвидеку, Сабатки, по Београду стојном, као да набраја. Сад нас је у Дулићима и у Сарчи, у два наша зборна места, најмање: по цигло седам малешевских димова! Од оноликог братства; развејало нас на све четири стране ветра. Откуд им право да буду разочарани, љутио се твој отац педесет и неке, подвлачећи са Савом црту испод првог банатског десетлећа које неки дефетисти проглашавају изгубљеним: у скору с једне стране резултати, с друге, стричеве, и понеки минус, намигује Медо, нечујан, миголји. [Тада нас је вребало још једно искушење: када је отац отишао код сестре Јање у Београд, тамо се затекла другарица Цана: са њом је његов и теткин брат Анто, као синдикални и партијски активиста, блиско сарађивао, док није ликвидиран у логору на Бањици. Цана је сада предлагала оцу да дође у Земун, тамо има једна слободна кућа, са два стана, и да одабере једног свог

рођака, да га са својом породицом поведе, како не би био сам: наћи ће им се већ посао. Када му је предочила колико ће то бити добро за његову децу, да се ишколују и факултете заврше, отац одмах пристао. Понудио он брата Саву, стрикан ни да чује, покушао са Максимом: коме год се обрати, одговор исти: куд ћемо тамо, бестрва, одвојени од свог народа! (После је исти Максим, годинама, пошто су му деца дорасла до студија, копао ногама и рукама, све ће распродати, позадуживати се на све стране, само да се докопа Београда; под старост, доселио у Мали Мокри Луг. Дочим се Милан закопао у Сарчи.) Тако је мој стари одустао. Срећом. Мада и да смо одселили, у Сарчу бих засигурно навраћао, путеви би нам се укрстили.]

Истина, и ти Сава добро знаш да смо долазили по задатку, те да је прича о колонизацији као награди достављена одозго, пред сам полазак, додавао је отац осамдесете: није се смело препустити да људеж сама одлучује о ствари у коју није упућена – шта су они знали о Банату, само се протурало да се тамо мртви у блато и жуту воду спуштају, а живи од исте побољевају на плућима и жутују чекајући да и сами буду спуштени – нико ти жив не би од своје воље овамо кренуо. Па се заметнула прича како је досељавање премија, опробавало се милом; ако запне, рекосмо, онда ћемо све покрити директивом.

Сада, после толиког времена, отац се враћа оном возу који нас је однео, даје неоткривани или посве нови смисао њиховом досељавању. Не зна се, не схватам, зашто је толико мучао допуштајући да се на ћутању о њима попут жабокречине ухвати лажна представа како су, по заслуги, тражили земљу обећану, и нашли нешто што се само снівати може, закидајући од колача мештанима; коју је сада узалудно оповргавати.

Ми ово прихватили као награду, зграђавао се поткрај века; овај попишани и глибави Банат! Код наше сунчане Херцеговине! Знате ли ви шта је Засеље, кад све Поље процвета кошутама, како замирише Сомина када се окити листом; па Добру воду са Чемерна, мирисе лековитих трава и вода, ону неописиву красоту Троглава, и како је одмарајући поглед с Гата, колико су сласне дивљаке из присоја, малине из Магленог дола! Скупља је једна ноћ на сену (на екавици, тако важан појам; зазвучао је тужно: изигран, изневерен, на цедилу остављен; и тајо је полако попуштао, постајао одавде) у појати, но читаво банатско љето. Јок, не знате ви земљу Херцегову!

Каква награда; и на овој стражи смо по задатку!

Ећо; видиш, од свећа, остјали смо ти и ја, једно друћом, нас двоје од све онолике колонизације!

Свом великом доживљају ти се непрекидно враћаш, као да се у њему још увек најјајаш и обнављаш. Рекло би се, у оном дечачком бекстиву од куће је замейак у коме је већ све, сав си ти. Намеравали сће у Америку, срећом није успело; иначе бисмо, ко зна, морали да се и по Холивуду изражимо, погсмехива се она: фабрика снова те и завела!

Тек пошто смо се ти и ја нацли, кажем, постјало ми је јасно зашто бекстиво није могло да успе: нац сусрећ ме ујозорио да ни са једним поштуиком не пренаљујем, да добро осмоћрим ситуацију у коју бих се моћао довести. Ојоменућ сам да се штошто од оноћа што нам се догодило пролацава нацим неуспехом само зашто што на први поглед на кикс личи, дочим се види, чим се мало уздигнемо изнад шачке у којој смо засјали, да је посреди исход срећан, за који неком дујемо и захвалносћ. Тако су се после моји поштуици, један за друћим, изложени преиспитивању, указивали у сасвим новом свећлу. Речју, пресложила си ми сав преходни живоћ, као пошћелину, при чему је штошто ошћадало у ошћис, у раздобље пре наше ере.

Моћло је, значи, бићи и да се ни не наћемо; да није било колонизације. Да је твој ошћак осћео у Херцећовини, а мајка на Косову, и мој ошћак у Војеву, а мајка на Перни, не знам ни да ли би нас било: како би се онда они нацли, а шћек ли нас двоје.

Можда бисмо одабрали друће родителје! Не знам; али ако не знам како, то заправо само значи да не знам исћричати велику причу, а не да се она није догодила.

4.

Био сам дечак у возу.

Најчешће сам, у гужви одвојен од оних који ме воде. Када бих клецнуо у сан, у том одласку и повлачењу из неудобности, све би постајало потаман.

Мећутим, лако ме штошта, сваки час, из сна тргне, и једва сам чекао да се тамо вратим; како сам се лако будио, као и данас на сваки шум, једнако лако сам поново у сан падао. Штавише, што више пута се на путовању, или код куће у току ноћи, из сна будим и у њега враћам, од тог искиданог дремежа бивао сам окрепљенији неголи од спавања у једном комаду: као да се сва обнављајућа моћ сна налази у оном кратком трену урањања у подручје Хипноса, те би ваљало да нас неко што чешће из сна продрмуса и разбуди.

Као да смо у возу смишљани и зачети; у њему из правремена дошли.

Памтим Зрењанин поље, с наших излета у празавичај, станицу лети зараслу у коприву, зову, трњине, у глуну тишину; зими у њој тутњи бубњара, док наспрам фењера сенке путника расту на зиду. И, кад парњача писне, како светлост клизне по шинама: како жмарци подилазе.

Мора да сам за путника, возом, рођен.

Још видим давни час за време једног мог ђачког распуста у Херцеговини, када сам са Пером и Миладином, и дедом Радованом, седео у башти испред гостионе у Гацку, једног летњег поподнева. Ујаци наручили чај, и кекс који смо умакали: први пут сам видео такав обичај (код нас се чај пио само када се прехладимо), и у њему учествовао; испијали смо лагано и натенане, уз исто такав разговор, посматрајући светлост поподнева која као да се зауставила у свом омиљеном часу и никада неће проћи. Пружен преко Гатачког поља [недалеко је пасео један риђан повремено затресавши вратом да му се грива распе (мора да се бранио од мува)], поглед се одмарао. Слушао сам тишину, како бруји.

Хоћемо ли кући, наједном ће однекуд издалека дед.

Нећемо, одговорих брзо.

Као да ти је овде лепо, тихо припита Миладин.

Свиђа му се колач, узе деда да нагађа.

Ма добар је колач, пристадох на дедину формулацију. Али највише ми се свиђа што сам овде с вама. Што смо сви заједно.

И што гледамо Херцеговину, додадох; на шта они праснуше у смех. (Можда се Херцеговина не посматра тако, можда се она одавде не може ни видети, помислих па се застидех.)

Он мисли да је Поље Херцеговина; ти си се, синко, зажелио Баната!

НА ПРВИ ПОГЛЕД

НЕОСТВАРЕНЕ везе с особама и причама које су се у нашој орбити кретале и приближавале нам се, повремено закуцкају на вратима сећања; избијају из дубина времена намећући помисао: шта би било, како ли све изгледало, да смо се својевремено упустили у њихову реализацију. Уместо свих искри, утрнутих пошто су одбијене, ја сам изабрао једну, њоме у часу избора заменио све које су се указивале као могућност: она једна постала је све оне (и Нада, и Кова, и Стојанка); све пак уоквирено причом о одбијању каријере. Сваког тренутка прошлости ћемо се понекад присетити, али увек је то касно; одједном, као сенке однекуд искрсавају, сада сасвим без изгледа да се остваре. (Изузев у сновима, као део тлапње. Можда су се давне могућности које су покушавале да нам се јаве и нудиле

стога да их човек бар наслути, унеколико испроба, да не промине убеђен како је живот по дефиницији прилично посан; да смо у власти принуде.) Ти потенцијали део су некадашњег обиља којим нас је живот обасипао; добро их је и приметити, и из сећања још увек помало делују: као да нас греју некадашње прилике.

Неостварено и остварено, непрекидно нам се преплићу.

Отуд, док преиспитујем у шта пролази живот, шта остаје од лета иза нас, искрсава и сећање на то како су некада, у једном давном часу, за мене почели да постоје један песник и његово дело. Реч је о доживљају, као и обично једнако оствареног и неоствареног догађаја; и нашег, и песниковог који би могао бити и наш: дат нам је да га поделимо са њим.

Данас се присећам тих вишеструких сусрета који се сустичу на линији сна и стварности, као два начина постојања.

1.

Таласи, Марина, ми смо море!

Дубине, Марина, ми смо небо!

Ми смо – хиљаде пролећа, Марина!

Ми смо шеве над пољем!

Одавде почињемо нас двоје, све нас је, све који откривају љубав, песник прозрео, он одувек казује причу свих; одавде смо у свој свет кренули.

Догађаји који се одвијају тако природно налегну и уткају се у већ обликоване, као у за себе одређено и остављено место, да нико не може ни замислити да су могли бити неостварени и изостављени, да се не појаве; на њима ће почивати наредни, заједно представљајући успостављени поредак једног живота.

Има у томе логике, наизглед чудне, али доцније, када савладам рашчитавање знакова, престаће чуђење, разумећу да нема случаја: ствари улазе у повезивања тако страсно стремећи једна другој да после стичу обол неминовности. Тако је и један сусрет у биоскопу, онај лековити први поглед, из визуре следећућих корака, постао неизбежан; и пресудан по много чему, нарочито по најважнијим стварима (иако ћу поред тебе седети мирно, заправо уочено, настојећи да будем коректан како те не бих никаквим несмотреним гестом одбио од себе, не знам како бих твоје одбијање поднео, нисам се смео ставити на коцку, морао сам бити обзиран јер то што си ти већ постала моја симпатија била је само једна страна медаље: ти о томе још ниси могла знати ништа, помишљао сам, и сходно томе је ваљало да се владам, истовремено зазирући да би могла

помислити како сам смотан: ситуација је с моје тачке била врло деликатна, могао сам почети и да се у седишту поред тебе врпољим). Као и обично, само смо, услед моје обзирности, једнаке неспретности, губили време.

Све у свему, доживљај који потреса, преуређује и на нове основе поставља живот, био је, испоставиће се, тај наш сусрет.

Све оно до тада показало се тек као саживљавање са амбијентом, са прецима, тлом, језиком (очеви, башта, куче, коњ Везир, Тамиш, виногради, одласци у Херцеговину, гусле, сва она предања из земље снова које се оци сећају, па зиме и пролећа, биоскоп, бекство од куће): свет који се, повремено заблиставши, указивао. Али све то од пре готово да се и не рачуна, налазио сам да овај дан подвлачи црту; гурање за крпењачом, по *Марцала Тиџа* званој *Трећа*, искрадања на Тамиш, читања под дуњом наспрам батерије оних прича о скривеном благу, док у истој соби остали хрчу: све било је тек припрема и ход ка овом часу.

Сусрет који дрма и претреса и мене и тај свет, као да проверава шта остаје; одједном одавде готово истовремено почињем да га опадам као пролазан: пошто заволиш, све остало се одагнава у споредни рукавац приче.

Преостало је било да се још само, на дан преподобномученице Февроније (сазнаћу после ко је тај дан давно обележио), појавиш на вратима биоскопа. Мада није било уобичајено да се у Сарчи даје матине, никаквог ту чуда нема; немој се ни ти питати како се догодило да кренеш на представу у једанаест, преиспитивати шта те на то навело (поготову што филм сам по себи није био занимљив, мада то није ни био неопходан услов за ту такорећи једину врсту излазака за нас тада у нашем месту; чак му ни ја, ни тако историјском, нисам упамтио наслов), нити шта те успорило и учинило да закасниш да би ушла док се журнал већ одвијао: па да те тако када уђеш угледам у пуној светлости која је са тобом нахрупила на врата: одмах сам те препознао. (Сада је остало још само да и ти мене приметиш.)

Догодило се половином шездесетих.

Ко је ова девојка, питао сам онога поред себе. Тако сам сазнао, зачуђен, да си сестра мог пријатеља; с којим се дружим већ две године, откако сте доселили из Крајишника, али тебе до тог часа нисам видео, иако си сваког лета, и пре досељења, долазила код деде Јовише, у суседну, *Жарка Зрењанина улицу* (мора да би било преурање, но, ваљало је да одрастеш, пре ме не би занимала).

Следећи пут, и ти си мене видела, било је то када сам ја закаснио у биоскоп, па идући за бројем на улазници дошао до седишта поред тебе. Било је ћутања, стави руку на наслон понудио сам; углавном смо пратили филм, напето и збуњено, сада нам је смешна неспретност младенаца.

Тек за време трећег чина (данас незамисливо, али тако су се онда код нас одвијале филмске представе; паузе између чинова биле су ритуал, за излазак из сале, пушење, разговор: да с поновним гашењем светла опет проструји узбуђење салом), дотакох руку на наслон, морам признати нехотице, и извиних се. Ништа, рекла си великодушно. Да бих после додао, док је ишла одјавна шпица: Одавде до вечности, шта мислиш о наслову овог филма; ваљало би да га запамтимо! (Када нас је већ саставио, хтео бих да додам, али бојао сам се да би испало одвећ наметљиво.)

Погледала си ме с чуђењем, и додала тихо: Да. (Можда, тек реда ради, али твоја једва чујна речца ме дуго радовала и храбрила; звучала је обећавајуће.)

У сваком случају, рачуна се, ми смо вечерас у биоскоп ишли заједно, ако се сећаш, рекао сам за поздрав на изласку из сале.

*

Као да нам је било потребно нешто дуже времена за превазилажење почетног одстојања. Превазилазили смо га и без непосредног контакта, наш сусрет је и изван сцене текао; мислио сам о теби, непрестано се налазећи између сна и јаве, у подручју благословене несанице, где си и ти, кажеш, боравила. Тако нам је дефинитивни сусрет био једна врста формалности, озваничење нечег што је већ постојало, непрекидно је сазревао. (У међувремену сам остављао енергију на Тамишу, по кафанама, на шаху и фудбалу, решавао је се по селу свуд: чекајући тебе.) И када се следећи пут нађемо бићемо приближени и оним временом чекања иза нас; такорећи, већ смо проласком кроз доба сањарења постали присни.

Откривали смо како то иде и бива, како је невидљиво присуство моћно.

2.

Сада посматрам *Валцер* Камидј Клодел: двоје који су једно.

Овековечени су овим комадом Љиљана и Фоки, драги судеоници наше младости, то је иста прича многих младих.

У својим двадесетим Камидј је била неко ко је много, чак и све, добио својим рођењем; у својој четрдесет шестој стрпана је на психијатрију, међу безумнике, где ће, угашена, провести наредних тридесет година (баш попут славног Скарданелија, који се у име свих

песника обраћао паркама, у Некарској кули заточеног). [Све је била уложила у своју љубав, у Родена, и када јој је он окренуо леђа читав њен свет се срушио; знала је како љубав надахњује и чини моћнима своје поданике, спознала и како уништава када промине. Лакше би поднела да је умро, још би неговала своју оданост кроз успомену; канда је лакше поднети судбину него неверу. Супротан је пример *Анџишвар Госџодњи*, славни Касиодор: први интелектуалац средњег века напустио је политику и моћ да би се у тишини остваривао, дочим је Kamiј окренула леђа свом позвању и препустила се патњи и аутодеструкцији не могав да превазиђе искушење – није стигла до утехе, оне смирујуће синтагме, да не постоје неуспеси: да је све само искуство на коме се расте, и живот гради.] Одакле ће вапити: Тражим слободу на сав глас, да се дочепам оног лепог Вилнева, коме нема равног на земљи! Била бих најсрећнија да изнова почнем свој живот! (Није јој било јасно да у некадашњу идилу нема повратка. Изузев можда сећањем; али оно јој се, на оном месту осим света само болно и повређујуће, није дало.)

И ми смо знали Вилнев, код нас се називао Сарча. Тамо смо се дружили, током лета која су била непролазна, обдан на пешчаним плажама Тамиша, с вечери у шетњи (главна штрафта младих била је *Улица ЈНА*, с високим јаблановима с обе стране који су нас, с месецом као фењером поврх своје крошње, одозго надгледали, од пролећа до октобра учествујући у нашој радости), одлазили у био-скоп и на игранку: плесало се уз музику с грамофона. Једном двоје нису чули да је пауза, потребна да се плоча окрене или замени; у њиховом загрљају мелодија је и даље трајала, Љиљана и Фоки су наставили да се њишу по олајисаном поду сеоског Дома, у наручју с јединим бићем на свету у коме су налазили себе, чинили су то и за нас остале који смо их, занесене, у тишини, и Ферика се уздржавао да је не наруши стављајући нову плочу, посматрали: како отклизавају у свој свет. Било је непролазно, док нас септембар не би развејао по интернатима Зрењанина и Вршца, по домовима Звездаре и блоковима Студењака; да се потом виђамо сваког четвртог викенда, који пада с очевом платом. Чинило се да ће потрајати; али сада многих, Љиљана и Фоки су међу првима замукли жељни једно другог, већ нигде нема изузев у сликама којих се сећамо (још плешу у *Врџу џосџодина Реџенџаџа*, ево их и у *Валцеру*).

Остао сам у Вилневу, али више нисам сигуран да је то било најбоље решење; сада добро познајем наличје места за идилу, имао бих шта да кажем неутешној Kamiј.

Али њена породица није чула вапај. Душевна болест била је срамота, и налазили су како је боље да пати Камиј, она једна, него читава фамилија.

Све овде, међутим, неодољиво подсећа и на повест о Грегору Самси. Можда је и једна прича за Комедију (ону коју је Бокачо страшно читао, и славно дописивао).

3.

Мој сусрет са Рилкеом био је необичан, исто колико и неизбежан. Нисам га знао у гимназији.

Био сам студент када ми је девојка, из њихове кућне библиотеке (припадала је њеном брату), поклонила једну књигу; без оклевања, одмах је дохватила Рилкеа.

Тако ми се мој писац јавио на најлепши начин: као љубавни поклон; нашао сам се у његовој поезији, нашао и у *Рогену*, *Зайиси* су пак моја књига. Али то је покренула она која мене покреће.

Да студентске године могу бити раздобље живота коме ћу се увек враћати као идили, то нисам могао ни слутити док сам се по њима прометао; док се обећавао онај живот који ће тек доћи.

Али већ када сам стекао звање апсолвента, и обрео се у свом омиљеном ентеријеру, од јутра до сутра препуштен себи и литератури, знао сам да сам на најбољем месту на свету: да сам овоме одувек стремио. Нисам журио да из достигнутог статуса изађем, мада сам знао да сам ту у пролазу: свако мора једном да одрасте и оде. Штавише, као да сам тражио начине да се у златном добу што дуже задржим. Знао сам шта се мора, али нисам поимао зашто човек не би могао остати тамо где се осећа најбоље; шта га то нагони да стално некуд одлази, да мења веће за мање, под каквим притиском пристаје на погоршање сопственог живота.

Елем, био сам још студент и када смо се венчали; и припремао сам дипломски: са амбицијом да на завршном испиту, из писменог и усменог, обезбедим просек (осам и по) за упис на постдипломске, будући да, обузет другим изазовима, то нисам учинио током годи-на студирања. Требало је пред испитну комисију, три професора светске, изаћи потпуно спреман, сигуран у бар једну деветку.

Пролазио сам кроз читаве перипетије да бих се задржао у медном месецу дугом два и по лета: у знаку припрема за дипломски из светске књижевности. Изађем на писмени, добијем деветку, од секретарице чујем да су професори питали ко је тај, како им је непримећен промакао: то ме поколебало па охладило, наметнуло високу одговорност, не изађем на усмени. Други пут поново на писменом

добијем деветку; изађем на усмени, извучем цедуљу, погледам питања, па је вратим Николи Милошевићу, дежурном професору (он је са нама сам, док не дођу Нана Богдановић и шеф Катедре Воја Ђурић, и комисија се комплетира). Шта ми не одговара, пита професор. Ово је једино питање које нисам желео; Шекспир, кажем. Зашто, шта мислите о Шекспиру. Оно што је о њему рекао Толстој, кажем, али знам да ја немам право на такво мишљење. Додам и како ме одбија голема литература о њему, од које не могу да му приђем. Упустим се у разговор с професором и о осталим питањима с цедуље. Замените цедуљу, каже он. Не могу, одговорим, треба ми просек на дипломском, ради уписа на постдипломске (правило је било, можеш да замениш цедуљу, али притом се оцена за један смањује). Колега, замените цедуљу, понови он; ево нека она извуче, понуди да то учини моја супруга. Не вреди, данас нисам имао среће, опет одбијам; после ми је падало на памет како је замена цедуље обична конвенција, и да би ми комисија еминентних заправо дала оцену према знању које бих показао, а био сам такорећи у потпуности спреман (и када нас свако питање воза кроз читаву књижевност), можда и без одбитка. [Са Шекспиром ћу имати још посла. Једног лета наиђем, у *Полицици*, на један његов сонет, у препеву Стевана Раичковића. Који ме потресе: зар је могуће да ми је овакав песник промакао! Потом, после неколико месеци, на истом месту, нађем и други; и ово сам ја! (А тек она сума дугих искустава, што ће постати и мој лајтмотив у *Реквијему за време очева*: зрети је највише! Срећом, на Шекспиру сам застао; преко њега се није ни смело прећи.) Онда, једног дана нас двоје са сином и ћерком уђемо у *Просветину* књижару, у *Кнез Михаиловој*. У једном часу син ми принесе велику књигу, сабрани Шекспир у једном тому, на библијској хартији. Вагам: сто марака, инфлација, криза са сваке стране; али, с друге, предговор Владиславе Рибникар, колегиница са студија је већ разлог, насумице отворим: краљ Лир ми, не може директније, и неко кроз њега, поручи оно што сам и иначе намеравао, аутор онаква два сонета заслужује да набавим и његово све остало. Чим смо из књижаре изашли, рекох: данас сам коначно дипломирао. Требало је тако, да до Шекспира доспем заобилазним путем.]

Тако сам стао, нових шест месеци узео, продужио своје златно доба. То је био и једини начин да после, чим сам у јануару дипломирао, на огласној табли нашег семинара наиђем на конкурс за новинара у светозаревачком *Новом љују*. Тамо ме је тајанствени водич упутио; још увек не знам тачно због чега. Можда зато да почнем на најбољем месту. У граду на Белици затекао сам у првој постави Јагодине четворицу фудбалера, пријатеља из мог краја, с голманом

Фољаном, незаборавним Фокином, пријатељ сам од дечаштва: да ми се продуже завичај и Банат, и она иста панонска светлост; у редакцији сам нашао два уредника, са светске књижевности, дивне људе Бору Радосављевића и Љубу Исаиловића, а у близини су били и Звонимир Костић с исте катедре, и Александар Аврамовић: та година се не заборавља. Али не верујем да ме мој невидљиви водич овамо упутио само зато да би ми било угодно; он је увек имао више циљеве. Једног дана, напречац, у аутобусу, уприличио ми је сусрет с мојим другом са студија Радом Вукојем, који ми понуди да пређем у школу, у Јаши Томићу; пошто ми је супруга, откако се породила, са сином већ била у Сарчи, лако прихватих повратак у Банат.

Тада си и ти, Видаче, био стигао, и већ сеоске економије објединио у комбинат, и почео да фабрике дижеш; разумео сам, после, овамо сам враћен да се с тобом нађем: помогао си ми у многим стварима, кроз тебе сам чуо глас свог заштитника.

(Сада већ налазим да је посреди био и још један разлог: да останем у близини оца, бар док му се не одужим.)

Али зашто сам упућиван у Светозарево да бих после био враћен, остаје затамњено место. Ако није требало да се из Сарче привремено склоним (као да смисао догађаја није био у њему самом већ да својим трајањем искључи сваки други), и тако избегнем нешто што би ме тамо задесило; никада нећу сазнати шта.

*

Елем, прилегао сам на књигу, пуна два и по лета, и притом писао своју прозу: посвећен литератури, тако предано да не могу да се начудим зашто понеко налази како је постдипломски био само мој изговор; већ су почињали и да ми пришивају надиме Студо, резервисано за вечите студенте, иако сам од постдипломског одустао тек после војске, када сам већ био с дипломом професора светске књижевности (оно светске узимали су ми за минус када сам конкурисао за рад у средњој школи: како ће он, негодовали су, предавати нашу књижевност, баш као да је наша осим света). Биле су то две незаборавне године; више се не могу таквим заносом пунити своји дани.

Из бављења књигом изузео сам један читав јул, када сам се пријавио за рад на задружном комбајну (старији студенти су, они пре нас, радили на вршалици, брали дудово лишће за свилопрељу, развозили опеку са циглане.) Тада сам упознао поље и с друге стране, и како његов јединствен мирис настаје као коктел од жита, кукоља, плевe, пелина, гавеза, од кише и прашине и зноја, и са комбајна изнад њива посматрајући како киша издалека преко заруделих класова

дотрчава, кад све поље замирише, а свежине се не можеш надисати: удахнух Банат дубоко, нагутах се слике равнице и неба, то се не заборавља, за то је вредело у цик зоре хитати, иако сам се сваке вечери морао својски жуљати док ми жена посипа воду усред лета грејану на смедеревцу пошто нисмо имали водовод, да сперемо с мене пlevу и прашину као прст дебелу: ноћу сам се испод панонског паспаља враћао у београдског студента.

(Одломак из романа у рукопису)